

ФІЛОСОФСЬКІ ВИМІРИ СУЧАСНОГО СВІТУ

УДК 316.422

СЕРГІЄНКО Надія, аспірант кафедри філософських
і соціальних наук КНТЕУ

СУПЕРЕЧНОСТІ КОНЦЕПТУАЛЬНИХ РЕФЛЕКСІЙ МОДЕРНІЗАЦІЇ СУЧАСНОГО СУСПІЛЬСТВА

Досліджено модернізацію як макросоціальний процес, що понад 50 років теоретично осмислюється суспільними науками. Розглянуто походження класичного підходу в соціальній теорії модернізації, проаналізовано фундаментальні положення цього підходу, зроблено висновок щодо проблематичності розробки універсальної моделі прогресивного розвитку суспільства. На підставі світосистемного аналізу аргументовано необхідність розробки неklasичних підходів за принципом множинності моделей модернізації.

Ключові слова: модернізація, прогрес, моделі модернізації, глобалізація, світосистема.

Про модернізацію суспільства багато говорили ще в епоху Просвітництва, однак поява наукової теорії модернізації датується серединою ХХ ст. За історію свого вжитку тривалістю в кілька десятиліть саме слово "модернізація" з наукового терміна перетворилось на ходовий вираз. Кожна освічена людина могла вважати, що має деяке уявлення про його смисл. Доцільно визначити зміст поняття, звертаючись до теорії модернізації, а також здійснити критичний розгляд останньої шляхом відстеження в історичній ретроспективі особливостей модернізаційної суспільно-політичної практики. Отже, необхідно дослідити суспільні зміни, що відбуваються під впливом модернізаційних процесів.

Актуальність теми впливає з неоднозначної суспільної та наукової оцінки результатів модернізації за статистикою та спостереженнями по різних регіонах і країнах світу; це спонукає переглянути основні положення теорії з огляду на її неспроможність (у первісному варіанті) пояснити спричинені нею зміни в суспільстві. Модернізацією зазвичай позначають макропроцес переходу від "традиційного" укладу життя до "модерного", від аграрного типу господарювання до індустріального з відповідними структурними змінами економічних, політичних та соціальних

© Сергієнко Н., 2012

ISSN 1727-9313. ВІСНИК КНТЕУ. 2012. № 5 ===== 115

інституцій. У змінах такого характеру перше вбачали необхідний (і відтак бажаний) етап прогресивного розвитку, однак в останні десятиліття це твердження підпадає під жорстку критику. Соціально-філософська думка сучасності вимагає перевизначення самих концептів "модерн", "модерне суспільство" і "традиційне суспільство", а у зв'язку з цим ставить питання про доцільність соціальних змін у напрямі від "традиціоналізму" до "модернізму". "Класична" (сформульована в середині ХХ ст.) теорія модернізації як спроба визначити цілі, засоби і механіку прогресу – тобто не стільки пояснити процес соціальної еволюції, скільки *спроєктувати* його, змодельовати в константах і змінних, – на переконання дослідників, дискредитує себе в науковому середовищі як ідеологічно навантажена. Один із напрямів сучасної критики базується на розгляді внутрішніх суперечностей ідейної основи девелопменталізму¹, а також суперечностей лібералізму як теоретичного фундаменту практики модернізації. Метою статті є подальша розробка зазначеного критичного напрямку.

Ідейна течія, натхненна прагненням створити наукову теорію модернізації, об'єднала у 50-ті роки ХХ ст. соціологів, політологів та економістів університетського середовища Великої Британії та США. Серед зірок академічного небосхилу, що взялися за розробку модернізаційної програми, були: гарвардський соціолог і класик структурного функціоналізму Толкотт Парсонс [1], його послідовник і колега Едвард Шилз [2], сінолог Люсіан Пай [3], колумбійський і стендфордський професор Сеймур Ліпсет [4], пророк "агресивної" модернізації, економіст і політичний діяч Уолт Ростоу [5], чиказький політолог Едвард Банфілд [6] та інші [7].

Критика "класичної" теорії модернізації, що мала місце наприкінці 60-х та у 70-х роках минулого століття, привернула увагу дослідників до соціокультурних ефектів індустріалізації та науково-технічного прогресу загалом. Було визнано, що впровадження техніки спричиняє культурний тиск, а відтак викликає суспільний спротив модернізаторським впровадженням. Тоді ще вважалось (наразі ця думка піддана сумніву), що соціальне напруження та політична нестабільність повністю паралізують процеси модернізації. Хантінгтон, який того часу спрямував увагу на вивчення класичних концепцій, відзначив головну проблему практики модернізації, що зазвичай стає причиною дестабілізації традиційних суспільств, – дисбаланс між політичною активністю населення та спроможністю суспільних інститутів бути реальним представником і провідником його інтересів [8]. З кінця 80-х років ХХ ст. суспільствознавчий дискурс спрямовується на обговорення культурних варіацій модернізації, а саме – на проектування програм ескалації передового досвіду розвинених індустріальних країн до інших суспільств, які вважалися "традиційними", причому з урахуванням культурних аспектів їх суспільного буття. З'являються так звані "теорії сталого роз-

¹ Теорії розвитку (англ. development – розвиток). – *Н. С.*

витку" [9; 10]. У фокусі уваги вчених опиняється проблема подолання соціальної дезорганізації, що спричиняється кризою легітимності традиційних інститутів. Активно вивчається успішний досвід модернізації незахідних держав, наприклад, Японії.

Концепції модернізації, що з'являються у кінці ХХ – на початку ХХІ ст., своїми принциповими засадами дистанціюються від ідей попередників. Їхні автори намагаються розробляти теорію модернізації радше як теорію інституційного оформлення прогресивних механізмів економічної, політичної та суспільної діяльності, вкоріненої у загальнолюдських цінностях. Багато уваги приділяється ідеї гуманістичної трансформації соціальних інститутів та відповідної гуманізації суспільної свідомості. Переглядається список структур, необхідність яких для сучасного модернізованого суспільства раніше вважалась безсумнівною: обговорюється обов'язковість інститутів демократії, ринку, сучасної освіти, культури індивідуалізму, етики праці тощо. Деякі дослідники (наприклад, Інглегарт) відкидають необхідність демократичних інститутів для успішної реалізації програми модернізації суспільства [11, с. 268]. Це свідчить, власне, про зняття протиріччя між концептами "модернізму" і "традиціоналізму"; адже якщо ідейні орієнтири обох складують гуманістичні цінності, то метою стає розробка модернізаційної технології, яка могла би бути впроваджена в культурний простір конкретного (національного, моно- або поліетнічного) суспільства. На сучасному етапі суспільствознавчий дискурс суттєво просунувся вперед, до більш далекоглядного й оновленого теоретичного бачення процесу модернізації [11; 12].

Безперспективність і практична безплідність класичних підходів 50–60-х років ХХ с. до визначення цілей, завдань і способів модернізації підтверджена численними прикладами болісного переходу від "традиційного" до "модерного" суспільства, що супроводжувався потужними економічними, політичними і соціальними потрясіннями. Критика ранніх модернізаційних стратегій, безумовно, потрібна. Вона має починатись із генеалогічного дослідження самої ідеї модернізації і бути спрямованою на виявлення внутрішніх суперечностей історичної логіки класичної парадигми модернізації.

Погляди суспільствознавців, що бачили ідею модернізації в межах класичної парадигми, формувались в умовах інтелектуального панування філософії позитивізму – вчення, що мало відрізнялось від поклоніння ідеї прогресу. У 60-х роках ХІХ ст. з єдиної течії позитивістської філософії виокремилась еволюційна концепція Спенсера, що здобула величезну популярність в інтелектуальних колах. Ідеї цієї філософської (у витоках) теорії проникли до всіх форм суспільної свідомості, навіть до повсякденної. І не випадково, адже головні принципи еволюціонізму були співзвучними ключовим науковим ідеям часу: ідеї *індивідуалізму* (фундаментальний принцип лібералізму), ідеї *адаптації* (фундаментальний принцип біологічної теорії походження видів), ідеї

невтручання (принцип *laissez-faire* в економічній науці) тощо. У своїй теорії космічної еволюції Спенсер об'єднав ці ідеї в єдиній основі всезагального закону прогресивного розвитку, а потім, відповідно до позитивістського бачення філософії як "науки всіх наук", екстраполював цей закон на науки про природу, людину, суспільство, державне господарювання (економіку) й управління (політику) [13].

У теорії Спенсера визначальною рисою еволюції є принцип структурної та функціональної диференціації – принцип перманентного ускладнення внутрішньої організації системи, що супроводжується диференціюванням її функцій і адаптацією елементів до мінливих умов оточення. Однак, стан повного пристосування, на думку автора, є нестійким і сигналізує про початок процесу розпаду складних структур – зворотного процесу, що завершується станом первісної невизначеності. Логіка циклічності еволюційних процесів, вочевидь, суперечить логіці реформізму; особисто Спенсер відверто виступав проти перебудови суспільства як на соціалістичних, так і на ліберально-демократичних засадах, вважаючи, що будь-які суспільні зміни мають внутрішнє джерело і повинні відбуватись поступово, без зовнішнього впливу. Він був переконаний, що у своєму розвитку суспільство-організм наближається до стану гармонії, а втручання в природний процес може призвести лише до дестабілізації.

Можна лише дивуватись тому, наскільки оригінальна еволюційна теорія була спотворена епігонами й обернена на свою протилежність – концепцію реформаторського прогресу, яка лягла в основу лінійно-стадіальної моделі розвитку людства. У ній аспект циклічності процесів розвитку був цілком втрачений, тоді як автор "Основних начал" [14] оговорював цей суттєвий момент. Найбільше уваги було приділено ідеї прогресу; почали вважати, що суспільство як організм, що постійно еволюціонує, невідворотно прямує до самовдосконалення. Науково визнана теорія соціальної еволюції була поставлена на службу ліберальній (по суті, практично-зорієнтованій) теорії прогресивного реформізму.

Сучасний суспільствознавчий дискурс характеризує сильний спротив екстраполяції принципів лінійної версії органіцизму-еволюціонізму на сферу дослідження соціального буття. Найголовніші змістовні аспекти критики еволюціоністських концепцій у суспільній науці згадані в деяких сучасних дослідженнях [15; 18]. Автори звертають особливу увагу на той факт, що теорія еволюції в біології та суспільствознавстві спираються на відмінні теоретичні першооснови, а також використовують цілком різні емпіричні методи. Теорія походження видів звертається до популяційної статистики, спирається на лабораторні дослідження та середні показники, тоді як соціологія вивчає великі системи і типи: цивілізації, культури, суспільства, спільноти, групи тощо. Дарвінізм досліджує походження окремих видів, соціологія розглядає кожен соціум як історично унікальну єдність. Дарвіністи зосереджуються на випадкових мутаціях організму, що виникають

у процесі адаптації до середовища в умовах боротьби за існування; суспільствознавці прагнуть виявити ендогенні властивості суспільства, що забезпечують функціонально його гармонійний розвиток. Кінець кінцем, у природничій науці про еволюцію завжди йдеться лише про *імовірні* причини змін, тоді як у соціальній науці еволюціоністські концепції наполягають на існуванні *необхідних* факторів розвитку. Попри концептуальну критику, практичні (порівняльно-історичні, антропологічні) дослідження надають багатий "емпіричний" матеріал для спростування еволюціоністських концепцій суспільного прогресу, а теорія конфліктів наводить приклади інституціональної організації, яка неминуче призводить до системної дезінтеграції.

На сьогодні існує потрійна типологія соціальних процесів: розвиток, цикл, прогрес. Розвиток характеризує спрямованість, стадіальність і властивість неповторюваності кожного з попередніх станів у майбутньому, що забезпечує системі вихід на новий рівень із кожною новою стадією. Крім того, процеси розвитку вважаються невідворотними і незворотними; звідси робиться висновок, що згадані автодинамічні властивості системи стимулюють її рух до певного стабільного стану [15, с. 24–25]. Різновидом розвитку є прогрес – "спрямований процес, який неухильно підводить систему все ближче або до більш бажаного, кращого стану... або до ідеального стану суспільства, змальованого у численних соціальних утопіях" [15, с. 26]. Легко побачити, що "прогрес" тут виступає поняттям ціннісно навантаженим (і вочевидь відбиває ціннісні орієнтації авторів подібних визначень), хоча зрозуміло, що об'єктивне знання повинно оперувати науково нейтральною категорією прогресу. Прогрес у жодній формі не є апіорною даністю – його вдавана самоочевидність лише відображає наше особисте, інтелектуальне чи емоційне прагнення прогресу, зміст якого в повсякденній практиці зазвичай чітко не усвідомлюється, тим паче не аналізується.

Найбільшу цікавість для нас представляє аспект співзвучності основоположень теорії прогресу, сформульованої на засадах філософського еволюціонізму, ключовим ідеям ліберальних теорій політичної економії. Еволюційні уявлення проглядали в економічних теоріях від класичних XVIII і XIX ст. [16; 17] до неоліберальних XX-го [19; 20]. Свого часу Роберт Нісбет у дослідженні генеалогії ідеї прогресу [18] прослідкував, наскільки тісно дискурс еволюціонізму переплівся з економічним дискурсом лібералізму. У межах останнього відбулось те ж саме історико-філософське явище, що ним означений ранній позитивізм: екстраполяція принципів і схем аргументації еволюціонізму на сферу економічних, політичних і соціальних наук. На цьому ґрунті в результаті міждисциплінарної комунікації у другій половині XX ст. зростають теорії модернізації та сталого розвитку.

Які уявлення про суспільний розвиток характеризують сучасний прогресистський дискурс? Насамперед, уявлення про поступове вдос-

коналення суспільства, що розуміється як його структурне ускладнення та функціональна диференціація. "Ідеальний стан суспільства" має такі риси: раціональне державне управління, що часто асоціюється з ліберальною демократією; розвинене індустріальне господарство; поділ праці на засадах раціональності та справедливості; рівновага соціальних сил і відсутність класових, релігійних, гендерних, національних та інших конфліктів. Згідно з першим постулатом лінійно-стадіальної теорії соціального розвитку, *всі* суспільства, еволюціонуючи, проходять стадії від примітивної "статичної" традиційності до розвинутої "динамічної" сучасності. Окремою графою слід вписати теоретичні переконання в тому, що змальований процес еволюції має обов'язковим "економічним результатом" зростання суспільного добробуту. Якщо звернутись до розгляду класичних концепцій модернізації 50–60-х років ХХ ст., можна переконатись, що вони повною мірою проговорюють названі критерії розвитку. Інша річ, що автори цих концепцій, усвідомлено чи не усвідомлено, брали за прототип модернізованого суспільства тогочасні Сполучені Штати Америки, значно ідеалізуючи дійсний стан справ, закриваючи очі на проблеми расової та гендерної дискримінації в американському суспільстві, протекціонізму в економіці, нарощування обертів процесами зрощення політики і бізнесу, монополізації військово-промислового комплексу, ідеологічної політики у формі антикомуністичної пропаганди. Коли в повоєнні часи США проголошують курс на відбудову європейського світу, вони тим самим самовисуваються як локомотив прогресивних модернізаційних змін і, відповідно, еталон розвинутого суспільства. Цією міжнародною економічною програмою Америка заклала основу власної світової гегемонії. Модернізаторський дискурс тих часів виявився пов'язаним з історичною логікою американського урядового курсу, і цей момент сучасне суспільствознавство вже не може залишати поза увагою. Відтак описана вище картина соціального прогресу в наш час не є для науковців ні яскравою, ані переконливою; за висловом А. Турена, "сьогодні ті теорії модернізації, котрі вишиковують країни на загальній драбині модернізації, здається, настільки сліпі по відношенню до форм, шляхів та механізмів історичної трансформації, що в них можна вбачати ідеологічний вираз гегемонії Півночі над Півднем" [21, с. 52]. Критика подібних поглядів тепер апелює до історичних фактів, звертаючи увагу наукової спільноти на численні приклади провалу модернізаційної програми "американського виробництва". Вочевидь, ці два великі історичні тренди – курс США до глобальної гегемонії та варіативність результатів модернізації незалежних суспільств – треба теоретично пов'язати між собою.

Багато уваги цьому питанню приділяє Іммануїл Валерстайн – один із найбільш неортодоксальних суспільствознавців ХХ ст. Ця проблематика розкривається в одній із його статей, опублікованих у збірнику "Аналіз світових систем і ситуація в сучасному світі" [22]. Характерно, що в його трактуванні ключові елементи теорії модернізації формують

особливу ідеологію, структурний компонент дискурсу *розвитку* – дискурсу суверенітету новоутворених держав так званого "третього світу". Міжнародний курс на включення економік цих країн у світову систему як автономних господарських одиниць передбачав їх індустріалізацію та технологічне вдосконалення організації та управління; завдяки цій перебудові очікувалось підвищення рівня добробуту. Досягнення політичної незалежності країнами – колишніми колоніями вважалося логічною передумовою структурних змін у економіці. Однак досягти бажаного економічного ефекту виявилось досить важко, а подекуди й неможливо. "Ціль підвищення добробуту була визнана рівною мірою легітимною. Однак її забезпечити було набагато важче, навіть на поверховому рівні, ніж досягти більшої політичної автономії" [22, с. 95]. Прірва між розвиненими і слаборозвиненими країнами лише поглиблювалась, а наукова спільнота Старого і Нового світу не могла цього пояснити. До середини 70-х років ХХ ст. панувало переконання, що проблеми країн "третього світу" можна подолати методами модернізаційних стратегій. Структурна перебудова економік країн Сходу та Півдня за західними "рецептами", власне, і отримала назву "розвитку".

Теорія девелопменталізму, по суті, "обіграла" ту ж саму тему соціальної еволюції. Логіка міркувань тут була такою. Відсталі в технологічному відношенні економіки "недорозвинених" країн, як вважалося, не можуть скласти конкуренції країнам розвиненого капіталізму, а без цього не мають шансів на економічне зростання. Реформування за західним зразком означало лібералізацію структур економічної, а відтак і (насамперед) політичної сфери. Лібералізація останньої, теоретично продукує інструменти лібералізації першої. Далі, національним урядам бракує практичного досвіду в проведенні ліберальних реформ і потрібна "порадницька" допомога експертів, делегованих розвиненими державами й міжурядовими організаціями. Ця допомога мала бути цілком аполітична – передача наукового досвіду успішного державобудування, що уможлиблювало отримання іноземних інвестицій і спеціальних умов кредитування з боку міжнародних фінансових структур. Однак дедалі ставало ясніше, що концепція "технічної" допомоги не виправдовує себе; численні держави "потрапили в зачароване коло зависокої зовнішньої заборгованості, втечі капіталів та "від'ємного інвестування" [22, с. 96]. Люди, які покладали всі надії на іноземну допомогу, пережили гірке розчарування.

Аналіз процесів глобалізації, що відбулись у капіталістичній економіці у 50–70-х роках ХХ ст., виявляє причини, чому розроблений у класичній парадигмі план модернізації "відсталих" економік не здійснений. Можливості акселерації держави, інтегрованої в капіталістичну світосистему, у дійсності вельми обмежені й рідко співпадають з очікуваними; змінними такої акселерації є не лише внутрішні структурні чинники, а й зовнішні. Насамперед тут грає роль, яке місце посідає конкретна держава у світовій системі. Синхронне зростання всіх елементів цієї

історичної системи суперечить її історичній логіці розвитку. Капіталістичний спосіб господарювання визначає нерівномірний розподіл багатства в соціальному просторі, який виливається у свого роду соціальну поляризацію за регіонами світу. Неважко прослідкувати, що підйом одних регіонів (секторів світової економіки) супроводжує занепад інших. Соціальна статистика за регіонами є емпіричним доказом цього умовиводу, хоча він, беззаперечно, вимагає розгорнутої аргументації.

Системна криза капіталістичного світу кінця 60-х років ХХ ст. відчутно позначилась на економіці всіх країн, у тому числі й розвинених, і громадянське суспільство останніх зреагувало на це спалахом соціальних протестів. Серія антиурядових маніфестацій в Європі та Північній Америці сигналізувала про соціальне розчарування широких верств населення. Модернізація західного світу дійсно була очевидним благом, якщо врахувати лише аспект матеріального благополуччя: відновлення міст, тотальна електрифікація, доступність масової освіти тощо. Але найголовніше – стабільне економічне зростання перетворило на соціальний стереотип забезпеченість високооплачуваною роботою як спеціалістів, так і некваліфікованих працівників. Ефект укорінення певного характеру соціальних сподівань у повсякденній свідомості виявився сильнішим, ніж можна було очікувати. Молоде покоління, головний діяч так званих "бунтів 1968 року", виступило виразником вимог дотримання урядових обіцянок часів активної модернізації в умовах (точніше, незважаючи на умови) кризи.

Суто економічні причини кризи і згортання темпів модернізації досліджені у працях спеціалістів відповідного профілю [23], а предметом даного дослідження є *соціальні* наслідки цієї динаміки. Той факт, що модернізація не може тривати вічно, що зростання добробуту в силу *об'єктивних* причин має межі і це потрібно враховувати, – цей факт виявився надто важким для прийняття. Освічена молодь, приречена зазнати обмежень у формі скорочення зарплат, робочих місць, соціальних виплат і програм, різкого підйому конкурентної боротьби, – відчувала себе ошуканою і звинувачувала уряд у брутальній зраді прав людини і громадянина. Однак історія студентських заколотів 1968 р. завершилась безславно: усі поступки були скоро скасовані наступними урядами, які одразу взялися втілювати в життя неоліберальні проекти, в тому числі програми законодавчого обмеження найважливіших інститутів демократичної держави. Пророки неолібералізму опинились в авангарді наукового мейнстріму і поставили собі за мету дати нове життя теорії модернізації.

Економічне зростання в епоху глобалізації мало значно повільніші темпи, і взагалі можливістю зростання завдячувало специфічній модернізації бідних країн Південної Америки, Азії й Африки. Індустріалізація цих регіонів провадилась із брутальним порушенням всякого екологічного законодавства, нормативів праці, галузевої структури господарства тощо. Тим часом модернізація розвинених країн вступила

ла у стадію "пост-": на тлі деіндустріалізації чи/та переміщення промисловості в регіони з дешевою робочою силою відбувалась тотальна приватизація підприємницької діяльності, особистого житла, освіти, фондів соціального забезпечення тощо, а також багатократне розширення невиробничої сфери послуг та фінансового сектору економіки. Такі кардинальні структурні зміни в національних господарствах західних країн у результаті спричинили чергову системну кризу, глибшу і тривалішу за попередні. На початку другого десятиріччя XXI ст. суспільствознавчий дискурс громадянських суспільств "постмодернізаційних" країн виростає на попелищі ліберальної й неоліберальної теорій (ідеологій) модернізації та глобалізації, намагаючись знайти раціональне трактування суспільного прогресу в умовах нерозв'язних суперечностей історичної практики: величезні зовнішні борги високорозвинених країн та неухильне скорочення територій дешевих природних і людських ресурсів. Всупереч кричущим диспропорціям соціального буття, із висот істеблішменту проголошено епоху переможного маршу капіталізму і демократії. У наукових же колах все більше замислюються над тим, як виявити, обґрунтувати і донести до широкого загалу хворобливість такої логіки історичного розвитку, її враженість фундаментальними суперечностями, що прирікають народи й держави безкінечно ходити замкненим колом "різкий підйом – криза – стагнація".

Завдяки світосистемному аналізу виявлено, що логіка розгортання особливої історичної системи, капіталістичного світу, має засновками специфічний поділ праці та імператив невпинного накопичення капіталу, іншими словами, вона відштовхується від принципів нерівного обміну (нерівномірного розподілу прибутку) і безкінечного примноження прибутку. Суспільство, в якому не реалізуються ці принципи, не може бути повною мірою капіталістичним, оскільки капіталізм за визначенням вимагає такої соціальної організації, де "люди з іншою мотивацією будуть якимось чином покарані й видалені з соціальної арени, а ті, що рухаються згідно системного курсу, будуть винагороджені, а особливо успішні – збагатяться" [24, с. 86]. Отже, соціальна структура в умовах капіталізму породжує соціальних суб'єктів двох типів: того, хто збагачується, і того, хто втрачає. Це автоматично створює соціальне напруження, оскільки об'єктивно є соціальною суперечністю. Ліберальна (і особливо неоліберальна) ідеологія аргументує, що лише в системі вільного ринку точне слідування "правилам гри" гарантує виграш. Однак це доволі поверхове бачення. Суть полягає в тому, що ідея абсолютно вільного ринку перекреслює ідею накопичення капіталу. У жодній історичній системі ринок не був цілком вільним, тому що сильні та впливові суб'єкти господарювання завжди створювали перепони його заширокій лібералізації. Держави і корпорації, найбільші капіталісти, завжди вступали у зв'язок заради узгодження своїх дій з метою забезпечення безупинної динаміки накопичення. Валерстайн переконаний, що ринок ніколи не стане ні ідеально ліберальним, ані цілковито монополюним,

але буде існувати у формі *олігополії*, завдяки чому всі великі гравці матимуть свою частку прибутку. З цього міркування випливає, що "капіталістична система вимагає досить визначених взаємних відносин між виробниками й утримувачами влади" [24, с. 87]. Валерстайн говорить про систему множинності держав і безперспективність ситуації (капіталістичного господарювання), коли різні країни світу як суб'єкти світової економіки знаходяться в рівних умовах. З цього міркування можна зробити ще більш фундаментальний висновок. Логіка розвитку капіталістичної світової економіки залишає іншого гравця (суб'єкта господарювання), який у будь-якому разі втрачатиме в системі нерівномірного розподілу прибутку, – це "звичайний" робітник, безпосередній "винуватець" промислово-виробничого процесу. Ця суперечність являє собою "приховану бомбу" в теоретичному фундаменті ліберальної (неоліберальної) економічної теорії.

Завданням суспільствознавчого дискурсу модернізації у наш час є виявлення основоположень і усталених трендів історичної логіки соціальних змін у сучасному глобалізованому світі з урахуванням висновків світосистемного аналізу. Сьогодні перед соціальною теорією стоять такі питання: чи можливий новий етап модернізації для розвинених країн світу і, якщо можливий, то який його зміст; чи обов'язково модернізація супроводжується зростанням добробуту держави-нації; яких реальних економічних і соціальних наслідків слід очікувати від успішної модернізації за американським зразком у країнах, які на сьогодні мають статус "слаборозвинених"; багато й інших проблем потребує концептуалізації, а за недоречності наукових прогнозів життєво необхідно окреслити тенденції і закономірності, що проливатимуть світло на істинну картину соціальної реальності.

Підбиваючи підсумки, можна зробити деякі узагальнення. Класична концепція модернізації в наш час слугує наріжним каменем ідеологічної надбудови більшості офіційних проектів національного розвитку. Однак у нинішній формі вона має бути визнана застарілою й неефективною щодо прогресивного реформування, саме тому варто переглянути її з метою розробки більш придатних теоретичних інструментів соціально-практичного застосування.

Проведений аналіз демонструє, що теорії прогресу в тому вигляді, якого їм надали філософи, соціологи й економісти від позитивістського до неоліберального спрямування, не витримують критики. Вони нерелексивно спирались на підставу вищості західної (європейсько-англосаксонської) цивілізації над іншими культурами світу. Ідеологія, збудована на подібних підставах, сприяла хіба що зазіханням на світову гегемонію. Поточний стан соціального знання дозволяє дослідити ідейні витoki теорій прогресу й визнати неприпустимою редукацією лінійну концепцію прогресивного розвитку суспільства.

Ненауковим слід визнати застосування однієї моделі модернізації до суспільств, різних за культурно-історичними умовами їх формуван-

ня. Наразі існує необхідність розробки декількох моделей для різних типів суспільств з урахуванням того, яке місце вони посідають в світо-вій економічній (капіталістичній) системі. Ті ж самі програми і схеми працюють по-різному в різних державах, оскільки робота перших залежить від механізму інтеграції останніх у цілу систему.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. *Парсонс Т.* Система современных обществ / Т. Парсонс [пер. с англ. Л. А. Седова и А. Д. Ковалева ; под ред. М. С. Ковалевой]. — М. : Аспект Пресс, 1998. — 270 с.
2. *Shils Edward.* Theories of Society: Foundations of Modern Sociological Theory, Two Volumes in One / Edward Shils, Jesse R. Pitts, Talcott Parsons (Editor), Kaspar D. Naegele. — New York : The Free Press, 1961.
3. *Pye Lucian W.* Asian Power and Politics: The Cultural Dimensions of Authority / Lucian W. Pye, Mary W. Pye. — Belknap Press of Harvard University Press, 1988.
4. *Lipset S.* Revolution and counterrevolution: change and persistence in social structures / Seymour Martin Lipset. — New Brunswick, N.J. : Transaction Books, 1988.
5. *Постой В.* Стадии экономического роста / В. Постой. — Нью-Йорк, 1961.
6. *Banfield Ed.* American Foreign Aid Doctrines / Banfield Edward C. — Washington : American Enterprise Institute for Public Policy Research, 1963.
7. *Smelser Neil J.* Social Change in the Industrial Revolution: An Application of Theory to the British Cotton Industry / Neil J. Smelser. — Chicago : University of Chicago Press, 1959.
8. *Хантингтон С.* Политический порядок в меняющемся обществе / С. Хантингтон. — М., 2004.
9. *The Limits to Growth / D. H. Meadows, D. L. Meadows, J. Randers, W. W. Behrens.* — New York : Universe Books, 1972.
10. *Stivers R.* The Sustainable Society: Ethics and Economic Growth / R. Stivers. — Philadelphia : Westminster Press, 1976.
11. *Новая постиндустриальная волна на Западе. Антология / под ред. В. Л. Иноземцева.* — М. : Academia, 1999. — 640 с.
12. *Демократия и модернизация: к дискуссии о вызовах XXI века / под ред. В. Л. Иноземцева.* — М. : Европа, 2010.
13. *Спенсер Г.* Синтетическая философия: В сокращенном изложении Говарда Коллинза / Коллинз Г. [П. В. Мокиевский (пер.)]. — К. : Ника-Центр, 1997. — 512 с.
14. *Спенсер Г.* Основные начала / Г. Спенсер. — СПб. : Издание Л. Ф. Пантелеева, 1897.
15. *Штомпка П.* Социология социальных изменений / П. Штомпка. — М., 1996. — 416 с.
16. *Смит А.* Исследование о природе и причинах богатства народов / А.Смит. — М. : Эксмо, 2007. — 957 с.
17. *Милль Дж. С.* Основы политической экономии с некоторыми приложениями к социальной философии / Дж. С. Милль. — М. : Эксмо, 2007. — 1038 с.
18. *Нисбет Р.* Прогресс: история идеи / Роберт Нисбет. — М. : Ирисэн, 2007. — 557 с.

19. *Hayek F. Studies in Philosophy, Politics, and Economics / Hayek Friedrich.* — Chicago : University of Chicago Press, 1967.
20. *Фридман М. Капитализм и свобода / М. Фридман.* — М. : Новое изд-во, 2006. — 240 с.
21. *Турен А. Возвращение человека действующего. Очерк социологии / А. Турен.* — М. : Научный мир, 1998. — 204 с.
22. *Валлерстайн И. Геокультура развития или трансформация нашей культуры? // Валлерстайн И. Анализ мировых систем и ситуация в современном мире.* — СПб. : Университетская книга, 2001.
23. *Арриги Дж. Долгий двадцатый век: Деньги, власть и истоки нашего времени / Дж. Арриги.* — М. : Территория будущего, 2006. — 472 с.
24. *Валлерстайн И. Миросистемный анализ: введение / Иммануил Валлерстайн.* — М. : Территория будущего, 2006. — 248 с.

Стаття надійшла до редакції 25.04.2012.

Сергиенко Н. Противоречия концептуальных рефлексий модернизации современного общества. *Исследуется модернизация как макросоциальный процесс, который теоретически осмысливается общественными науками более 50 лет. Рассматривается происхождение классического подхода в социальной теории модернизации, проанализированы фундаментальные положения этого подхода, сделан вывод о проблематичности разработки универсальной модели прогрессивного развития общества. На основе миросистемного анализа аргументируется необходимость разработки неклассических подходов согласно с принципом множественности моделей модернизации.*

Ключевые слова: модернизация, прогресс, модели модернизации, глобализация, миросистема.

Sergienko N. Controversies in conceptual reflections of the modern society modernization. *Modernization as a macrosocial process theoretically studied by social sciences for more than 50 years is investigated in the article. The classic approach in social theory of modernization as well as the critical analysis of the fundamental principles of this approach are examined, then, the deduction is made that the universal model of progressive development implementation has a problematic character. Based on world-system analysis necessity of designing non-classical approaches are proven according to the modernization models multiplicity principal.*

Key words: modernization, progress, modernization models, globalization, world-system.